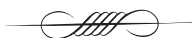

Az antiszemitizmus definiálhatósága körüli kérdések, és a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás a szegedi társadalomban

— *Questions about Possible Definitions of Anti-Semitism
and Social Ignorance of Jews in Szeged* —

Abstract

Studying the social presence of anti-Semitism and measuring its degree has always been accompanied by intense debates. To find answers to questions of this delicate topic from sociological point of view, we have to face a great number of challenges. The present study tries to put anti-Semitism in a terminological framework by using classical theories of sociology and other social sciences. This approach makes anti-Semitism conceivable and provides us the possibility of determining the attitudes towards Jewishness in a nuanced but practicable way. Thus, we should be able to give exact answers to questions like who can be defined as anti-Semitic and what the proportion of anti-Semitic population is in Szeged. In order to get a factual evaluation of the results, we also have to compare the attitude towards Jews and towards other ethnic or social minorities. The representative research which served as a starting point for this study was carried out in Szeged by the Department of Sociology of the University in 2007.

Bevezetés

A tanulmány eredeti célkitűzése az antiszemitizmus mértékének és magyarázó okainak meghatározása volt a szegedi társadalomban. Ehhez természetesen tiszta fogalmi alapokra volt szükség, amelyek megismerése során olyan „akadályokkal” kellett szembesülni, amely némileg más mederbe terelte a téma megközelítését és feldolgozását. Először is a fogalmak – első sorban az antiszemitizmus – tisztázása olyan érdekes kérdéseket vetetett fel, hogy a tanulmány mintegy harmada ennek a fogalomnak a tisztázásával és történeti alakulásával foglalkozik, hiszen ha bárki is felteszi önmagának a kérdést, hogy „Vajon mi is az antiszemitizmus?”, meglehetősen érdekes problémákkal és dilemmákkal találja magát szembe, amelyeket érdemes tisztába tenni. Ezek után következett a felhasznált kutatás alapján annak meghatározása, hogy ténylegesen milyen a zsidóság megítélése a szegedi társadalomban. Ennek vizsgálata során nem csupán az került a középpontba, hogy a vizsgált sokaság miként viszonyul a zsidósághoz, hanem az is, hogy egy

viszonyrendszerbe helyezve meg tudjuk ítélni, hogy más társadalmi csoportokhoz képest ezt miként értékelhetjük. Mindemellett természetesen folyamatosan ott lebegett az a kérdés, hogy a kapott eredmények mennyire alkalmasak arra, hogy abból az antiszemitizmus pontos mértékét, és annak jelenlétét befolyásoló okokat meg tudjuk határozni.

Az antiszemitizmushoz kapcsolódó dilemmák és az antiszemitizmus történetének áttekintése

Ahhoz, hogy a zsidósággal szembeni attitűdöket, és az azok mögött megbújó társadalmi magyarázó tényezőket fel tudjuk tárni, először is tisztába kell tennünk az antiszemitizmus fogalmát, meg kell határoznunk, hogy mit is értünk/érthetünk ezen a fogalmon, és miként mehet végbe annak szociológiai vizsgálata.

A zsidóságot érinti a legrégebbi, ma is fellelhető csoportgyűlölet. Már a Kr. e. III. században, Egyiptomban, és később a görög és római írók is tanúbizonyságát tették a zsidógyűlöletnek (BAUER 1999). Azonban állíthatjuk-e azt, hogy a zsidósággal kapcsolatos negatív viszonyulás történelmi korokon átívelően változatlan maradt? Vajon ez a viszonyulás egységesnek tekinthető? Továbbá vannak-e olyan jellegzetességei az antiszemitizmusnak, amelyek alapján meg lehet és meg is kell különböztetni a többi népet ért előítéletekkel szemben?

A modern antiszemitizmus alapjai a középkori zsidóellenességben keresendők, amelyek az előítéletek, a megbélyegzés és az erkölcsi leértékelés reflexeit elültették a társadalomban (BIBÓ 1994). Karády Viktor szerint az újkori antiszemitizmus csupán új okokat keresett és talált az antiszemitizmus kiélésére, azonban az antiszemitizmus jellemzői – a negatív sztereotipizálás, és az általa legitimé tehető erőszak alkalmazása – változatlanok maradtak (KARÁDY 2000). A válaszhoz, hogy az újkori antiszemitizmus valóban változatlan jelenség-e, az antiszemitizmus fogalmának történetén keresztül kerülhetünk közelebb.

A fogalom megjelenésének feltétele természetesen a „szemitizmus” fogalmának kialakulása volt. A fogalom a XVIII. században keletkezett a nyelvtudományban, amikor még csupán olyan törzseket jelöltek, amelyek a szemita nyelv hordozói. Később átkerülve a szellemtudományokba a „szemita” fogalommal írták le az ebbe a csoportba sorolt népek általános szellemiségének, kultúrájának az összességét. Hamarosan azonban a „szemitaság” „az indoeurópai illetve árja népek pozitívan ábrázolt lényegének sötét háttere lett.”¹ Ezzel párhuzamosan a XIX. században a „zsidó” szó is jelenésváltáson esett át, szekularizálódott. Ez lehetővé tette a „zsidóság” fogalmának leválasztását a vallásról, amellyel egy időben indult meg a zsidóság emancipációja. Ebben az emancipációs folyamatban, és az azt kísérő vitákban a zsidó emancipáció hívei a zsidóságot, mint vallási felekezetet, a zsidó emancipáció ellenzői, viszont mint sajátos karakterrel bíró népet határozták meg. A zsidó szó többé már jellemzően nem a vallási hovatartozást jelölte, ezt a kategóriát ezen túl az „izraelita” szó fejezte ki. Ennél is fontosabb fejleménye ennek a kornak, hogy ekkor terjed el az az álláspont, miszerint a zsidóságot terheli a felelősség a kapitalizmus beköszöntéséért, a rendi kertetek, a hagyományos vallásosság felbomlásáért, a hagyományok gyengüléséért, a baloldali- liberális és szocialista ideológiák elterjedéséért, a nemzeti integráció csökkenéséért. Ez az a pont, ami átvezet bennünket a modern „zsidókérdés” problémakörébe. A modernitás hozta el a zsidóság emancipációját, amely a modern társadalomba való belépéssel, és

¹ RÜRUP–NIPPERDEY 1999. Új mandátum. 38.

a tradicionális zsidó hagyományokkal való szakítással is járt. Ez az asszimiláció azonban koránt sem volt teljes, nem is lehetett teljes, hiszen a zsidóság hagyományosan kritikus álláspontot képviselt a többségi tradícióval szemben, ennek megfelelően a zsidóság lényegesen nagyobb arányban részesedett a kapitalizmust hordozó társadalmi rétegekben, a gazdaság világában, a kritikai jellegű újságírásban, baloldali vezető csoportokban. A modern zsidóellenességre a zsidósággal szembeni keresztény előítéletek, és a kisebbségekkel szembeni általános előítéletek mellett nagy hatást gyakorolt a zsidóság és a modernitás azonosítása, azon csoportok ellenszenve, amelyek vesztesei voltak a felvilágosodás és a kapitalizmus beköszöntének. Az antiszemitizmus tehát a modern liberális társadalommal szembeni ellenérzések kifejezésének fóruma lett. Az antiszemitizmust azonban nem határozta meg kristály tisztán senki. Ereje épp abban rejtett, hogy az zsidósággal szemben ellenséges érzelmeket táplálók igen heterogén csoportját egy zászló alá tudta gyűjteni. Az antiszemitizmus kialakulásának utolsó állomásához a XIX–XX. század fordulóján érkezünk el. Ekkor jelent meg ugyanis a fajelmélet az antiszemitizmusban. „A nép immár nem vallásilag konstituálódott, sajátosságát többé nem a történelem, a nyelv és a kultúra, hanem a faj révén határozták meg: „a nép” megszűnt, mint történelmi fogalom – pusztán természeti létezővé vált. Ezzel viszont bármiféle asszimiláció... lehetetlenné vált...”² (RÜRUP – NIPPERDEY 1999).

Láthatjuk tehát, hogy az antiszemitizmus a középkori zsidóellenességhez képest, jelentősen átalakult. Az igaz, hogy a középkor után a XX. században is megjelent a negatív sztereotipizálás és a legitimmé tett erőszak alkalmazása, viszont az elmúlt századra az antiszemitizmus levált a vallásról, és ami ennél is fontosabb, olyan homogén csoportként kezdte kezelni a zsidóságot, amely okozója a társadalmi feszültségeknek, és természeti adottságainál fogva képtelen az asszimilációra, holott a zsidóság asszimilációja éppen ekkor válhatott volna lehetővé.

Az antiszemitizmus egyedi jellemzője

Az antiszemitizmus, bár egy mindenki által ismert és gyakran hangoztatott fogalom, azonban pontos és érvényes definiálása mégsem könnyű feladat. A két legfontosabb kérdés ezzel kapcsolatban, hogy az előítéletesség mely foka elegendő ahhoz, hogy valakit antiszemitának nevezhessünk, illetve, hogy indokolt-e a zsidókkal szembeni előítéleteket külön fogalomként, és ezáltal külön, társadalmi jelenségként kezelni.

Gavin Langmuir három olyan definíciót alkotott, amelyek a kisebbségekre vonatkozó állítások elkülönített tartalmi jellemzői alapján határozzák meg az előítéletesség fokozatait.

„A külső csoportokra vonatkozó *realisztikus állítások* olyan kijelentések, amelyek felhasználják a külső csoportról rendelkezésre álló információkat, és a csoportok természetét, valamint a csoporttagságnak az egyénre gyakorolt hatását illetően ugyanazokon a feltételezéseken alapszanak, amelyek a saját csoport, a saját referencia csoportok és a saját csoporttagság megítélésére is szolgálnak. Az *idegengyűlölő állítások* olyan kijelentések, amelyek nyelvtani szerkezetük révén társadalmilag fenyegető magatartást tulajdonítanak a külső csoportnak, és minden tagjának, bár empirikusan és történetileg a csoport tagjainak csak egy kisebbsége által mutatott viselkedésen alapul; elhanyagolják a külső csoport egyéb, nem fenyegető tulajdonságait; és nem ismerik el, hogy ugyanúgy nagy különbségek vannak a külső csoportot alkotó egyének, mint a saját csoportot alkotó egyének között. A *kimérikus állítások* olyan kijelentések, amelyek nyelvtani szerkezetük révén teljes bizonyossággal olyan jellemzőket tulajdonítanak a külső csoportnak és

² RÜRUP–NIPPERDEY 1999. 52–53.

tagjainak, melyeket empirikusan soha nem figyeltek meg.”³ Tehát a három típusból a kimérikus állítások jellemzője az, hogy nincs kapcsolata a valósággal, nem a külsőcsoport tagjaival kapcsolatos tapasztalatokon alapul, semmi nemű igazságmagjuk sincsen. Ilyen kimérikus állításra példa a zsidók által állítólag elkövetett rituális emberölések, illetve az a vélekedés, hogy a fekete bőrű emberek intelligenciája eredendően alacsonyabb a fehér emberénél. Egyik kijelentést sem lehet alátámasztani semmi nemű bizonyítékkal, azonban a kimérikus állítások elfogadói ezeket még is érvényesnek tartják, mégpedig a külsőcsoport valamennyi tagjára. A kimérikus állítások mögött megbúvó attitűdök arra hivatottak, hogy oldják a saját csoport tagjainak személyiségében támadt válságot. Ezek a válságok olyankor jelentkeznek, amikor a belső értékek, ösztönök konfliktusba kerülnek a társadalmi valósággal, esetleg önmagukkal. A belső feszültséget tehát társadalmi problémaként érzékelik, amelynek okozója a külső csoport. Az ellenük folytatott harc lényege, hogy egyensúlyba hozza a lélek és a társadalom egyensúlyát, „... a társadalomtól és értékeitől való eltávolodás érzése csökken, és az egyén társadalmi elismerést kaphat azért, mert harcol, hogy támogassa ezeket az értékeket a gonosszal szemben.”⁴ Ez persze gátolja a valódi probléma tudatosítását és elősegíti annak háttérbe szorítását is. Fontos követelmény továbbá, hogy azon külső csoport, amely a sajátcsoporttal együtt él, tehát benne kisebbséget alkot, jól elkülöníthetővé váljon a kimérikus állítások hordozói számára, hogy konkrétan lokalizálni tudják a társadalmukat, személyiségüket fenyegető csoport tagjait. Amennyiben a fizikai jellemzők nem jól elkülöníthetőek – mint a zsidók esetében sem – igyekeznek rájuk kényszeríteni olyan külsőségeket, amelyek jól megkülönböztethetővé teszik őket. Ilyen például a sárga csillag, kötelező viselése. Ha azonban ez nem lehetséges, akkor sztereotipizálás segítségével határoznak meg olyan jeleket, amelyek jellemzik az adott csoportot, és elkülönítik a sajátcsoporttól. Erre példa a kampós orr. A fentiek tükrében azt mondja Langmuir, hogy a zsidóságot ért évezredes megkülönböztetés, üldöztetés, a velük szemben táplált előítéletek beilleszthetők ebbe a hármas fogalmi keretbe. Ha az „antiszemitizmus” fogalmát használjuk, akkor azt sugalljuk, hogy a zsidókkal szembeni előítéletekben van valami egyedi, olyan, ami más csoportokkal szemben nincs meg. A szerző abban látja az antiszemitizmus fogalmának létjogosultságát, hogy nem egyszerűen idegengyűlölő állításokat foglal magában, hanem olyan heves kimérikus állításokat is jelöl, amely más csoporttal szemben nem nyilvánult meg a történelem folyamán. A zsidóságon kívül a boszorkányokat és a feketéket említi még a szerző, mint akik kimérikus állítások célpontjába kerültek (LANGMUIR 1999).

Az antiszemitizmust tehát tekinthetjük önálló entitásnak, hiszen az antiszemitizmus kimérikus állításokban ölt testet, és ezek olyan erős negatív sztereotípiákat és attitűdöket hordoznak magukban, amelyek irracionálisak, homogenizálják a zsidóságot, és a történelem során szinte csak a zsidósággal szemben nyilvánultak meg. Ez azonban azt a feltételt támasztja elének, hogy az antiszemitizmus szót csak akkor használjuk, amikor a zsidók elleni megnyilvánulások a kimérikus állítások kategóriájába lépnek. Ha ugyanis egy, a zsidókról tett állítás az idegengyűlölő állítások kategóriájába esik, akkor azt már nem tekinthetjük antiszemitizmusnak. Ebből az következik, hogy a zsidókkal szemben előítélettel viseltetőket nem nevezhetjük egységesen antiszemitának.

³ LANGMUIR 1999. 63–64.

⁴ LANGMUIR 1999. 73.

Az antiszemitizmus és a társadalomtudományi elméletek

Az antiszemitizmus összetevői Bibó Istvánnál a keresztény gyökerek, az egymásról szerzett tapasztalatokon, és a *modern társadalomfejlődés zavarai*. Azon társadalmi folyamatok értendők ez utóbbi alatt, amelyek normális lefolyása nem válik lehetségessé, és átfordul zsidóellenes mozgalmakba, a zsidókérdést állítva minden társadalmi és politikai probléma középpontjába. A társadalomfejlődés zavarai Kelet- és Közép-Európában elsősorban a kapitalizmus megkésetttségének köszönhetőek. Ebben a régióban a kapitalista rendszer nem társadalmi érések eredményeként jön létre, csupán a nyugat hatásainak köszönhető. A demokratikus átalakulás tulajdonképpen csak látszati, és a feudálisztikus viszonyok kapitalisztikus kihasználása a jellemző. A problémát tetézi a térség legtöbb országában a nemzeti lét bizonytalansága is. Ezzel ellentétben a zsidóság egy része olyan törpekiebbségeket alkotott ezekben a társadalmakban, amelyek képesek voltak egy szűk, ám annál kapitalizálódottabb réteget kialakítani. A fejlődési zavarok, kudarcok, a nemzet lét bizonytalansága, és a zsidóság sikerei iránt érzett irigység az indulatokat a zsidóság ellen fordítja, és ez okozza azt, hogy a társadalmi bajok forrásának a zsidóság lett kikiáltva. (BIBÓ 1994) Az antiszemitizmus Bibói értelmezése is hasonló a langmuiri értelmezéshez. Bibó is lélektani szinten végbemenő folyamatról beszél az antiszemitizmussal kapcsolatban, azonban a történelmi és társadalmi folyamatok a felelősek ennek a jelenségnek a széles társadalmi rétegekben való elterjedésért. Ez nagyon fontos meglátás, hiszen ez hidat ver a történelmi- társadalmi és a lélektani folyamatok közé. Lehetséges, hogy a személyes frusztráltságból nő ki az antiszemitizmus, mint ahogyan azt Langmuir is leszögezi, azonban ezek társadalmi méretet öltése a modern társadalomfejlődés zavarainak, tehát történelmi és társadalmi okoknak tudhatók be. De miért mindig az antiszemitizmus támad fel ilyen válságos szituációkban? Azért, mert „Az antiszemitizmus legelterjedtebb szerepköre mindenesetre nem más, mint hogy kulturális kódként szolgál a társadalomban tapasztalható negatív jelenségek megjelölésére.”⁵ Tehát egyrészt reflexként van jelen a zsidók hibáztatása a társadalmi válságokért, másrészt a zsidóság a kapitalizmus kezdete óta sokkal könnyebben adaptálódik a változó gazdasági- társadalmi feltételekhez, mit a többségi társadalom, előnyükre változtatva azokat a folyamatokat, amelyekről mások szenvednek, éez a mozzanat az antiszemitizmusnak, mint társadalmi reflexnek a megőrződésében játszik kiemelkedő szerepet.

Az imént felsorolt elméletek összegzésével tulajdonképpen eljutunk a szociológia anómia elméletéig. Dürkheim is leszögezi *Az öngyilkosság* című munkájában, hogy az öngyilkosság bár az egyén szintjén lezajló folyamat közvetlen eredménye, de a társadalmakban kirajzolódnak öngyilkossági trendek, amelyek egyértelműen arra utalnak, hogy a társadalmi hatások hatnak az öngyilkosságra, ezért csoportszinten az öngyilkosságot társadalmi okokkal kell magyarázni. Dürkheim szerint a társadalom kijelöli a különböző rétegek számára az elérendő célokat, illetve meg is határozza számukra a legitim eszközöket, amelyekkel ezeket elérhetik. Az *anómia* vagy szabályozatlanság állapota akkor áll be, amikor a társadalomban ideiglenesen gyengülnek ezek a funkciók és nem képesek meghatározni a célokat és a hozzájuk rendelt eszközöket. Ez történik a társadalmi rétegek deklasszálódása, vagy a túl gyors és túl sok hatalom vagy gazdasági erőforrás megszerzése esetén. (DÜRKHEIM 2000)

Az antiszemitizmust hordozó rétegeket a fentebb ismertetett elméletek azokban határozták meg, akik nem voltak képesek azonosulni a keletkezett új társadalmi renddel, azok céljaival, illetve képtelenek voltak az új feltételek mellett versenybe szállni a zsidósággal. Tekinthejtük

⁵ KARÁDY 2000. 344.

tehát az antiszemitizmust ezen rétegek anómiás állapotának, amikor nem képesek a célokhoz és eszközökhöz idomulni, azonban eme csoportok esetén az anómia nem az öngyilkosság, hanem az antiszemitizmus képében jelenik meg.

Az antiszemitizmus munkadefiníciója

A fentiek ismeretében tehát egyértelműen megfogalmazható, hogy mit is ért a tanulmány antiszemitizmus alatt. Antiszemitizmus a langmuiri értelemben vett „kimérikus állítások” mögött megbújó attitűdök összessége, amelyek a zsidóság tagjait homogenizálja, minden zsidót ugyan azokkal a jellemzőkkel ír le, kivételt nem ismer. Ezeknek az attitűdöknek nincs realitás alapjuk, és minden esetben negatívak. Az antiszemitákat erős, érzelmekben is megnyilvánuló ellenszenv jellemzi a zsidósággal szemben, ezért diszkriminációs hajlandóságuk igen magas. Bár az antiszemitizmus kialakulása a konkrét egyénekben lélektani fronton megy végbe, a tömeges elterjedéséhez, Bibó István szavaival élve a „társadalomfejlődés zavarai”, dürrkheimi értelemben pedig anómiás állapotok szükségesek.

Felhasznált adatbázis, változók, módszerek, hipotézisek

A szegedi társadalom zsidósággal szembeni attitűdjeinek vizsgálatához felhasznált adatállományt a „Szeged Studies 2007” kutatás szolgáltatta. A kutatás reprezentatív a teljes szegedi lakosságra, illetve Szeged város lakóközreire is. A minta elemszáma 2548 fő volt.

Az elemzés alapvetően a következő változóra épül: „*A szülők egy részét kifejezetten zavarja, ha gyermeke az övékétől eltérő társadalmi csoportból választ magának házastársat. Ön hogyan fogadná (örülne-e neki avagy ellenezné), ha gyermeke választottja...*” kezdetű kérdés, amely tizenkét kisebbségre és társadalmi csoportra vonatkoztatva vizsgálta a szegedi lakosok attitűdjeit egy ötfokú skálán. Ez kiváló indikátora annak, hogy ki hogyan viszonyul a különböző társadalmi csoportokhoz, hiszen a családba való befogadás egyet jelent az egyén legbensőbb szférájába való beengedéssel. Ez a változó hivatott a diszkriminancia mérését ellátni, az alapeloszlásokon keresztül megmutatni, hogy a szegedi társadalom – a többi etnikum és más társadalmi csoportokhoz viszonyítottan – hogyan viszonyul a zsidósághoz, illetve különböző statisztikai eljárások segítségével ezen a változón keresztül tudjuk tetten érni a különböző társadalmi jellemzők hatásait.

Magyarázó változóként elsőként a vallásosság változóval kívánom magyarázni a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartást, hiszen az európai történelemben vallási formában jelent meg a zsidóellenesség és az antiszemitizmus. Hipotézisem, hogy a vallásosság mértékével növekszik a zsidókkal szembeni társadalmi távolságtartás mértéke.

Másodikként, olyan társadalmi státuszt meghatározó változót igyekszem megalkotni, amely igyekszik tartalmazni a legfontosabb rétegtképző ismérveket. Ez a változó többmás változó adatredukciós eljárások során létrehozott aggregátumaként áll elő. Az antiszemitizmus meghatározáskor ismertett elméleteknek megfelelően a zsidókkal szembeni előítéletek terén azoknak a rétegeknek kell élen járnia, akik a modern kor társadalmi változásaihoz nem, vagy elégtelenül tudtak alkalmazkodni. Ezért következő hipotézisem az, hogy a társadalmi ranglétrán lefelé haladva növekszik a zsidósággal szembeni távolságtartás.

Láthattuk, hogy az igazi antiszemitizmusnak a kialakulásában a személyiség és a külvilág közötti konfliktus kezelése, a bűnbakképzés játszott szerepet az egyén szintjén. Ezért olyan változókat vonunk be a vizsgálatba, amelyek képet adnak a személyiség kiegyensúlyozottságáról, anómiás vonásairól, és ezek tükrében vizsgáljuk a zsidósággal szembeni társadalmi

távolságtartás mértékét. Harmadik hipotézisem az, hogy az anómia mértékének növekedése a zsidósággal szembeni távolságtartás növekedésének irányába hat.

Antiszemizmust mér-e a változók?

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy ha az antiszemizmust langmuiri értelemben vett kimérikus állításokkal azonosíthatók, akkor az elemzés középpontjába állított változó képes-e a szegedi társadalomban az antiszemizmus jelenlétének mértékét meghatározni, illetve azt egyértelműen magyarázni? A válasz természetesen nem. Nem nevezhetjük egyértelműen antiszemitának azt, aki a negatívan viszonyul gyermekének zsidó választottjához, hiszen az elutasítás mögött nem csak a kimérikus állítások attitűdjei, hanem az idegengyűlölő állítások (sőt, még egyéb más, adott esetben nem is ellenséges viszonyulás)attitűdjei is megbújhatnak, és azokat már nem nevezhetjük antiszemizmusnak. Egy viszonylag leszűkített halmazt tudunk majd elkülöníteni, amelyben az igazi antiszemizmust hordozók megbújnak, azonban ennek a halmaznak is csupán részhalmazát alkotják. Ebből kifolyólag a tanulmány nem antiszemizmusról, hanem zsidókkal szembeni távolságtartásról beszél. Ennek azonban van egy nagy előnye is az antiszemizmus fogalmával ellentétben, mégpedig az, hogy a társadalmi távolságtartás fogalma összehasonlíthatóvá teszi számunkra a zsidósággal szembeni attitűdöket a társadalom többi csoportjával szemben, és ezáltal a skála „pozitív” vége – a zsidókkal szembeni szimpátia – is nagyobb figyelmet kaphat.

A változók eloszlásai

A komolyabb statisztikai elemzések előtt, természetesen az alapvető leíró statisztikákat kell szemügyre venni. Ezek alapvetően fontos, önmagukban is érdekes információkat szolgáltatnak számunkra. A két vizsgált változó átlaga, módusza és szórása is fontos dolgokra irányítja rá a

1. TÁBLÁZAT Társadalmi távolságtartás változó értékeinek átlaga, módusza és szórása ❖ N = 254

	ÁTLAG	MÓDUSZ	SZÓRÁS
Gyermekénél sokkal iskolázottabb lenne	3,74	Természetesnek venné	0,756
Munkás családból származna	3,73	Természetesnek venné	0,526
Sokkal gazdagabb családból származna	3,72	Természetesnek venné	0,701
Parashti családból származna	3,61	Természetesnek venné	0,596
Más vallású volna	3,56	Természetesnek venné	0,596
Sokkal szegényebb családból származna	3,46	Természetesnek venné	0,579
Zsidó származású volna	3,45	Természetesnek venné	0,747
Néger volna	2,91	Elfogadná	0,943
Arab volna	2,89	Elfogadná	0,888
Gyermekénél sokkal iskolázatlanabb volna	2,88	Elfogadná	0,746
Kínai volna	2,83	Elfogadná	0,905
Cigány származású volna	2,58	Elfogadná	0,957

figyelmet. „A szülők egy részét kifejezetten zavarja, ha gyermeke az övékétől eltérő társadalmi csoportból választ magának házastársat. Ön hogyan fogadná (örülne-e nekiavagy ellenezné), ha gyermeke választottja...”⁶ megszövegezésű, társadalmi távolságtartást mérő változó a kutatás során tizenkét etnikai és nem etnikai csoporttal szemben mérte a szegediek attitűdjeit, az alábbi skála segítségével:

1. Megakadályozná
2. Lebeszelné
3. Elfogadná
4. Természetesnek venné
5. Kifejezetten örülne neki

A táblázatban az itemek átlag szerint csökkenő sorrendbe vannak állítva. Láthatjuk, hogy a sokkal iskolázottabbak, a munkáscsaládból származók, és a sokkal gazdagabbak kapták a legjobb értékeket. Ezek az itemek csupán egy századpontonnyira követik egymást. A tizenkét itemből a hetedik helyen áll a zsidóság. Ez azt jelenti, hogy ők már az itemsor második felébe szorultak hátra, viszont ha figyelmesen megnézzük, szimpátia szempontjából egyetlen etnikai csoport sem előzte meg őket. Az átlagok értékeiből látszik, hogy a zsidóság közelebb áll az öt megelőzőekhez, sem mint az utána lévőekhez. Feltűnő, hogy a zsidóság, és tőle lefelé található az összes etnikai csoport, és közéjük csupán az iskolázatlanok ékelődtek be. Úgy tűnik, a szegedi társadalom esetében az etnikai és kulturális különbségek sokkal erősebb távolságtartást váltanak ki, mint az egyéb ismérvek alapján létrejövő rétegekülönbségek. A zsidóság és a cigányság esetében Magyarországon szocializálódott, évszázadok óta a magyarság részét képező etnikumokról van szó, akik gyakorlatilag teljes egészében beszélnek a többségi társadalom nyelvét, kultúrájuk szervesen összefonódott a többségi társadalom kultúrájával. Ennek tükrében meglepő, hogy a zsidóság a legpreferáltabb etnikum, amely elfogadása a nem etnikai rétegek értékeit közelíti, ezzel szemben a többségi társadalom a cigányságot utasítja el leginkább az etnikai és nem etnikai csoportok közül egyaránt. A szegedi társadalom még a Magyarországon nem rég óta és viszonylag marginálisan jelenlévő, etnikailag és kulturálisan is markánsan eltérő csoportokkal (néger, arabok, kínaiak) szemben is befogadóbb, mint a cigánysággal. Érdekes továbbá, hogy az etnikai csoportok közé az iskolázatlanok rétege került be. Valószínű, hogy a társadalomban az iskolázottság az egyik legfontosabb érték – hiszen az iskolázottakkal szemben a legnagyobb a szimpátia – és ez a csoport ezért került ennyire hátra. A módusok kapcsán láthatjuk, hogy a zsidósággal bezárólag mindenhol a „természetesnek venné” a leggyakoribb érték, a zsidóság alatt pedig az „elfogadná”. Ebből is az látszik, hogy a zsidóság társadalmi megítélése pozitívabb, mint a többi etnikai csoporté. A szórások értéke alapján pedig az látszik, hogy a zsidósággal kapcsolatos attitűdök megoszlása kevésbé hektikus, mint a többi etnikai csoport esetében.

A zsidósággal szembeni előítéletek súlyosságának megítélése a szegedi társadalomban

A kutatók ebben az esetben arra voltak kíváncsiak, hogy az alapvető társadalmi problémák közül a szegedi lakosság melyiket milyen súlyosságúnak érzékeli. A kérdés az adatfelvétel alkalmával a következőképpen hangzott el: „Mennyire tartja hazánkban súlyos problémának az alábbiakat?” majd a felsorolt problémákra egy ötfokú skála alapján kellett válaszolni. Az egyes értékek az „Egyáltalán nem súlyos problémát”, míg az ötös érték a „Nagyon súlyos problémát” jelölte.

⁶ Mivel a változó neve elég hosszú, ezért a tanulmányban úgy fogok rá hivatkozni, hogy „társadalmi távolságot mérő változó”.

	ÁTLAG	MÓDUSZ	SZÓRÁS
A munkanélküliség	4,45	5	0,833
A bűnözés	4,38	5	0,819
A csúszópénzek és erkölcstelen üzletkötések (korrupció)	4,38	5	0,850
A szegénység	4,37	5	0,812
A kábítószer-használat terjedése	4,36	5	0,900
A hajléktalanok helyzete	4,11	5	0,977
A sérült emberek alacsony szintű foglalkoztatása	4,10	4	0,893
A nyugdíjasok nehéz helyzete	4,03	5	0,944
A prostitúció	3,71	5	1,191
A romákkal kapcsolatos előítéletek	3,48	3	1,095
A nők hátrányos megkülönböztetése	3,17	3	1,153
A zsidókkal kapcsolatos előítéletek (antiszemitizmus)	2,81	3	1,128

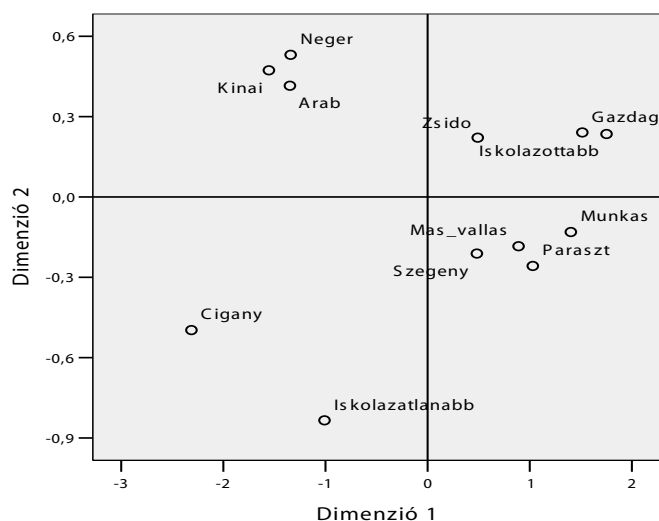
2. TÁBLÁZAT „Mennyire tartja hazánkban súlyos problémának az alábbiakat?” változó értékeinek átlaga, módusza és szórása táblázat ❖ N=2548

Láthatjuk, hogy az itemek között csupán kettő van, amelyek etnikumokra vonatkoznak, és ez a kettő a „A romákkal kapcsolatos előítéletek” és a „A zsidókkal kapcsolatos előítéletek”. A kapott eredmény megdöbbentő, az antiszemitizmus lett az a problémakör, amely a szegediek szerint a legkevésbé súlyos probléma a tizenkét felsorolt probléma közül. Ráadásul egyedül ennek az itemnek az átlaga vett fel hármas alatti értéket. Vajon ez jelenthet-e rejtett előítéletességet, vagy szélsőséges esetben antiszemitizmust? Ha jobban megnézzük az itemeket, egy valamire figyelme-
sek lehetünk. Még pedig arra, hogy az első öt helyen szereplő itemek, „A munkanélküliség”, „A bűnözés”, „A korrupció”, „A szegénység” és „A kábítószer- használat terjedése” nem csak hogy a médiában is reflektált témák, de csupa olyan problémát jelölnek, amelyek a hétköznapi emberek szintjén is erősen jelen vannak, illetve fenyegetnek. A munkanélküliség fenyegetését, a bűnözést stb. az emberek a saját bőrükön tapasztalják, ettől félnek és ettől féltik a hozzájuk közelállókát. Ez látszik az átlagokon is. A változók közti eltérések nagyon minimálisak, ráadásul a problémák megítélésének szórása kicsi. A rangsorban a hatodiktól a tizenkettedik helyig terjedő itemek már távolabb állnak a nagy tömegek hétköznapi problémáitól. Valószínűleg a médiában elhangzó előítéletes vagy antiszemita megnyilvánulások, valamint az antiszemitizmus veszélyére való felhívás sokkal távolabbinak tűnhet egy hétköznapi polgár számára, mint mondjuk a bűnözés, amellyel adott esetben naponta szembesül. A zsidóságról folytatott diskurzusok a hétköznapi ember szintjén ritkán jelenhetnek meg, ezért antiszemita állításokkal is ritkábban találkozik testközelben. Az antiszemitizmussal összehasonlítva a romákkal kapcsolatos előítéletek helyzete is hasonló lehet. Amíg nem roma valaki, és nem a saját bőrén érzi, hogy milyen az előítéletek célpontjában lenni, addig az emberek valószínűleg sokkal kisebb problémaként érzékelik az előítéletes megnyilvánulásokat. Mindemellett azt sem szabad elfelejteni, hogy az antiszemi-
tizmust kisebb társadalmi problémának tekintők között olyanok is vannak, akik antiszemiták,

hiszen aki meggyőződésesen úgymond gyűlöli a zsidókat, annak számára az antiszemitizmus nem társadalmi betegség, hanem egy olyan dolog, amely – mint ahogyan a szakirodalmakban is láthattuk – a társadalmi problémák helyrehozására irányul, ebből kifolyólag nem érzékelheti problémának az antiszemitizmust az, aki antiszemita.

Társadalmi távolságtartás kétdimenziós térben

A többdimenziós skálázás segítségével a társadalmi távolságtartás változó itemei jeleníthetők meg kétdimenziós térben. Ez a statisztikai eljárás rendkívül szemléletesen és jól értelmezhetően rendezi el a társadalmi csoportokat megítélésük szerint.

1. ÁBRA Eltérő társadalmi csoportból származó partner megítélése kétdimenziós térben ❖ N=2548

Az első dimenzió mentén felvett értékek gyakorlatilag az imént, az átlagok segítségével áttekinthetett „népszerűségi” sorrendet követik, azonban a második dimenzió új lehetőséget nyit az értelmezés számára. Az eljárás érvényesen megőrizte a tizenkét változó egymáshoz viszonyított távolságát a kétdimenziós térben is!⁷

Ezen az ábrán az első dimenzió mentén pozitív értékeket felvevő változók azon társadalmi csoportokat jelölik, amelyek tagjait az emberek szívesen látnák gyermekük választottjaként, míg a negatív értékek birtokosait kevésbé! Az etnikai/ nemzeti csoportok közül egyedül a zsidóság került a pozitív felére az első dimenzió tengelyének, míg a cigányok, az arabok, a kínaiak, és a négerek is egyaránt a negatív oldalra kerültek.

A második dimenzió kiválóan árnyalttá teszi a képet a különböző csoportok megítéléséről. Ebben az esetben nem a második dimenzió szociológiai értelmezése a legérdekesebb feladat, hanem a koordináta- tengelyek által kimetszett negyedeké. A legelső negyedben – amelyet mindkét tengely pozitív szakasza határoz meg – a zsidóságot, a gazdag családból származóakat, és az iskolázottabbakat találjuk. A zsidóság azon csoportok közé került be, amelyekkel a sztereotípiák általában összekapcsolják. Úgy tűnik, erősen élhetnek azok a közhiedelmek, amely szerint a

⁷ S- stress értéke 0,03453, Stress értéke 0,06418, és RSQ értéke 0,98484, tehát ez a kétdimenziós modell érvényesnek tekinthető statisztikai értelemben.

zsidóság képviselőinek szükségszerűen birtokolnia kell vagy magas vagyont vagy iskolai végzettséget, vagy mind a kettőt. Érdekes továbbá, hogy az átlagok nem sejtettek ennyire pozitív megítélést a zsidósággal kapcsolatban, hiszen az csupán a hetedik legnépszerűbb csoportként határozta meg őket, itt viszont a két legnépszerűbb csoporttal került egy negyedbe. A kétdimenziós térnek ebbena szegletében azok a csoportok találhatók, akik megítélése pozitív, azonban kiemelkednek a társadalom többi rétege közül, előnyösebb pozíciókat foglalnak el a ranglétrán belül, mint a társadalom többsége. Feltehetően erről a csoportról hiszi el a szegedi társadalom nagy része, hogy igazi mobilitási esélyeket jelenthet a gyermeke számára egy ilyen pár választása.

A második negyedet az első dimenzió tengelyének pozitív szakasza és a második dimenzió tengelyének negatív szakasza határozza meg. Ide került a társadalmi munkamegosztás által meghatározott csoportok (tegyük hozzá, hogy ezek a csoportok a társadalmi munkamegosztás előnytelenebb felének képviselői), illetve a szegények és a más vallású emberek. Ezek azok a csoport, amelyek tagjait a szegedi társadalom tagjai elfogadják, és alacsony társadalmi távolságot tartanak velük szemben, azonban e csoportokhoz való tartozás már nem hordoz önmagában olyan előnyöket, és lehetőségeket, mint ami előző három csoportban benne rejtett. Ez a csoport, annak ellenére, hogy tagjai kiváló értékeket értek el az átlag és a módusz tanulsága szerint, még sem olyan vonzó, mint az első csoport. Nagyon érdekes, hogy a munkásság is ide került, hiszen az átlagoknál láthattuk, hogy hajszálnyival maradt csak le az első helyről. A második dimenzió tehát egy preferencia dimenzió, amely a finom árnyalatokat jelzi az attitűdök rendszerében. Megmutatja, hogy ki az igazán, és kik a kevésbé kíváncsok, illetve a nem kíváncsokon belül kik testesítik meg a kisebb és a nagyobb „rosszat”. A harmadik és a negyedik dimenzió is ezt erősíti meg.

A harmadik dimenzió érdekessége, hogy ide került az összes olyan etnikai csoport, akik nem évszázadok óta élnek együtt a magyarsággal, hanem jelenlétük az elmúlt évtizedek eredménye, illetve ők azok, akik fizikai jellegük alapján egyértelműen megkülönböztethetőek a magyarságtól. Ez a dimenzió az első dimenzió negatív szakasza és a második dimenzió pozitív szakasza által meghatározott. Az itt elhelyezkedő három csoport, az arabok, a kínaiak, és a néger, feltűnően közel vannak egymáshoz. Értékeik egyaránt az első, és a második dimenzió tengelyén is nagyon hasonlóak. Megítélésük a negatív szekcióba esik, azonban nem ők azok, akik a legkevésbé kíváncsok a szegediek számára.

A negyedik csoport, amely mindkét tengely negatív szakaszának ölelésében van, két csoportot tartalmaz. A cigányok, és az iskolázatlanok kerültek ebbe a negyedbe. Ezek a csoportok azok, akik a szegedi társadalom számára leginkább a negatív sztereotípiák áldozatai, akikben a szegedi emberek a legkevésbé látják gyermekeik számára a megfelelő családi háttér megteremtésének lehetőségét, akikkel szemben a legnagyobb társadalmi távolságot igyekeznek tartani. Érdekes, hogy a cigányság az iskolázatlanokkal került egy negyedbe, hiszen ugyan úgy, mint a zsidóságnál, itt is olyan csoporttal kerültek össze, amelyhez az általános sztereotípiák gyakran kapcsolják az említett csoportot.

Láthattuk, hogy a többdimenziós térben a zsidóság kiváló helyet foglal el. Ez alapján ki lehet mondani, hogy a zsidósággal szemben alacsony szintű a társadalmi távolságtartás a szegedi társadalomban, az etnikai/kisebbségi csoportokon belül pedig kifejezetten preferálnak nevezhető a helyzetük, hiszen már-már nem is etnikumhoz, hanem egy magasabb társadalmi réteghez hasonló a társadalom rájuk vonatkozó megítélése.

A vallásosság hatása a társadalmi távolságtartásra

A tanulmány elején láthattuk, hogy a modern antiszemitizmus kialakulásában a keresztény előzmények komoly szerepet játszottak. Ebben a fejezetben arra keressük a választ, hogy a szegedi társadalomban a vallásosság mértéke befolyásolja-e a zsidókkal szembeni társadalmi távolságtartást, hogy a vallásosság tekintetében egymástól különböző emberek szignifikánsan eltérően viszonyulnak-e a zsidósághoz?

Az átláthatóság kedvéért a társadalmi távolságtartást mérő változó öt kategóriája három kategóriába sűrítve szerepel a keresztábrán. A három kategória a következő: 1. „Negatív viszonyulás” (a „Megakadályozni” és a „Lebeszélne” alternatívák összessége); 2. „Semleges viszonyulás” („Elfogadná” alternatíva); 3. „Pozitív viszonyulás” (a „Természetesnek venné” és a „Kifejezetten örülne neki” alternatívák összessége). A vallásosságot mérő változó változatlanul szerepel a statisztikai tesztben.

3. TÁBLÁZAT A vallásosság és a társadalmi távolságtartás keresztábra ❖ N=2458

			ZSIDÓ SZÁRMAZÁSÚ UDVARLÓHOZ VALÓ			ÖSSZESEN
			NEGATÍV VISZONYULÁS	SEMLEGES VISZONYULÁS	POZITÍV VISZONYULÁS	
A következő kijelentések közül melyikkel tudná magát a leginkább jellemezni:	Vallásos, az egyház vagy egyéb gyülekezet tanítását követi	Megfigyelt gyakoriság	40	122	156	318
		Várt gyakoriság	27,9	115,7	174,4	318,0
		Százalékos eloszlás (sor)	12,6%	38,4%	49,1%	100,0%
		Illesztett reziduális	2,6	0,8	-2,2	
	Vallásos a maga módján, nem kötődik egyházhoz, gyülekezethez	Megfigyelt gyakoriság	108	505	728	1 341
		Várt gyakoriság	117,8	487,7	735,4	1 341,0
		Százalékos eloszlás (sor)	8,1%	37,7%	54,3%	100,0%
		Illesztett reziduális	-1,4	1,5	-0,6	
	Nem igazán tudja megmondani, hogy vallásos-e vagy sem	Megfigyelt gyakoriság	12	36	66	114
		Várt gyakoriság	10,0	41,5	62,5	114,0
		Százalékos eloszlás (sor)	10,5%	31,6%	57,9%	100,0%
		Illesztett reziduális	0,7	-1,1	0,7	
	Nem vallásos	Megfigyelt gyakoriság	47	174	283	504
		Várt gyakoriság	44,3	183,3	276,4	504,0
		Százalékos eloszlás (sor)	9,3%	34,5%	56,2%	100,0%
		Illesztett reziduális	0,5	-1,0	0,7	
	Nem vallásos, határozottan más a meggyőződése	Megfigyelt gyakoriság	9	57	115	181
		Várt gyakoriság	15,9	65,8	99,3	181,0
		Százalékos eloszlás (sor)	5,0%	31,5%	63,5%	100,0%
		Illesztett reziduális	-1,9	-1,4	2,4	
ÖSSZESEN		Megfigyelt gyakoriság	216	894	1 348	2 458
		Várt gyakoriság	216,0	894,0	1 348,0	2 458,0
		Százalékos eloszlás (sor)	8,8%	36,4%	54,8%	100,0%

A keresztábrával együtt lefuttatott Chi- négyzet próba alapján kijelenthetjük, hogy nem illeszkednek az adatok, tehát van szignifikáns különbség abban, ahogyan a különböző mértékben vallásos emberek a zsidósághoz viszonyulnak.⁸ A reziduálisok alapján azt láthatjuk, hogy

⁸ Chi- négyzet próba szignifikancia érték= 0,023

a viszonylag jelentősebbnek mondható eltérések a várt adatoktól az egyházak követői és a nem vallásos, határozottan más meggyőződésűek (az egyszerűség kedvéért a továbbiakban „ateisták”) esetében jelentkeznek. Az egyházak követői a vártnál nagyobb, míg az ateisták a vártnál kisebb távolságot tartanak a zsidósággal szemben, azonban, ha megnézzük a megfigyelt és a várt gyakoriság közötti eltéréseket, láthatjuk, hogy ezek abszolút értékben igen kicsi számok. Lehet, hogy arányaiban az egyházak követői tartják a legnagyobb távolságot a zsidóságtól, de még az ő esetükben is a zsidósághoz semlegesen vagy pozitívan viszonyulók vannak túlnyomó többségben. Továbbá azt is meg kell jegyeznünk, hogy az összes többi kategóriában a vallásosság alapján történő eltérések a zsidókhoz való viszonyulás tekintetében igen minimálisak és esetlegesekek. Ez támasztja alá a Cramér-féle mutató is, amely alacsony értéke mutatja, hogy a vallásosság nagyon kis mértékben hat a zsidósággal szembeni távolságtartásra.⁹ Összegezve elmondhatjuk tehát, hogy az intézményesen vallásosak szignifikánsan nagyobb távolságot tartanak a zsidóságtól, az ateisták pedig szignifikánsan kisebbet, azonban mindkét csoportban nagyon magas a zsidósághoz pozitívan vagy semlegesen viszonyulók aránya, illetve a köztes csoportok esetén nem rajzolódnak ki konkrét trendek. A keresztábra oszlopai alján számszerűsítve is láthatjuk, hogy a negatív, semleges és pozitív viszonyulás hogyan oszlik meg a válaszadók között. Ennek tanulsága az, hogy a zsidósághoz negatívan viszonyulók a szegedi társadalmon belül mindössze 8,8%-ot tesznek ki, tehát ez az a maximális arány, amely az antiszemiták csoportjának méretét jelöli. Ha a negatív viszonyulás kategóriáját kibontjuk, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy a szegedi társadalom mindösszesen 2,8%-a próbálná megakadályozni gyermeke összeházasodását egy zsidó udvarlóval, és 6%-a pedig megpróbálná lebeszélni. Gyanítható, hogy az antiszemita válaszadók túlnyomó többsége az előbbi válaszlehetőséget jelölte meg, ami tovább szűkíti az antiszemiták lehetséges halmazát. (Összehasonlítás képen, a cigány udvarló esetében a sokaság 15,9% próbálna megakadályozni a házasságot, míg 27,7% próbálna lebeszélni gyermekét arról.)

A társadalmi státusz és a társadalmi távolságtartás

Első lépésként össze kell szednünk azon változókat, amelyek a mai társadalomban meghatározzák az egyén társadalmi státuszát. Ebben az esetben természetesen először is a vagyon lesz az, amely hipotetikusán beletartozik ebbe a csoportba. A vagyona háztartás havi összjövedelmét, és a lakás berendezettségét mérő változó segítségével érhető tetten. Mivel az első változó, a háztartás összjövedelme önbevalláson alapul, és az anyagiakkal kapcsolatos kérdések mindig elég kényesek, így lehet különbség a bevallott és a tényleges értékek között. Ezért vonjuk be kontrolváltozóként a lakás berendezettségét, amelyet a kérdezőbiztosok soroltak be öt kategóriába a kérdőív felvétel során. Következő fontos rétegeképző változónk az iskolázottság lehet. A negyedik bevonandó változónk a munkamegosztásban elfoglalt pozíció. Ez gyakran, ám koránt sem mindig függ össze az iskolázottsággal, ezért fontos, hogy ezt is bevegyük a változóink közé. (Az elemzés során sajnos ki kellett vennem az önállóakat, vállalkozókat ebből a változóból, mivel a főkomponens elemzés során az eljárás Pearson-féle lineáris regresszió analízist használ, és nem lehet őket beilleszteni egy hierarchikus sorba, mondjuk a vezetők, és a fizikai munkások közé, pont azért, mert az alkalmazotti hierarchia teljesen más elven szerveződik.) Az ötödik változó pedig az életkor lehet, amely előrehaladta lehetővé teszi az előző négy felhalmozását. Az önbesoroláson alapuló

⁹ Cramér's V mutató értéke = 0,06

társadalmi osztály-hovatartozást firtató változót erősen szubjektív jellege miatt nem vesszük be vizsgálatunkba. A főkomponens eljárás során létrehozott „Társadalmi státusz” változó az életkor kivételével végül is valamennyi változót tartalmazza. A változók összes információtartalmának 52,29%-át foglalja magában, ami a szociológiai kutatások során már kielégítőnek nevezhető.

Vizsgáljuk meg azt, hogy a különböző változók miképpen befolyásolják a főkomponenst.

	KOMPONENS 1
Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?	,839
Foglalkozási csoport	-,759
Jövedelemkategóriák	,665
Milyen a lakás berendezése?	-,607

4. táblázat Komponens Mátrix – Társadalmi státusz
főkomponens ♦ N=2548

Ebben a táblázatban szereplő értékek abszolút értékét kell néznünk. Ennek oka abban keresendő, hogy a „Foglalkozási csoport” változó, és a „Milyen a lakás berendezettsége?” változó, ellentétes irányú skálát tartalmaz a másik kettővel szemben. Míg a másik két változó esetében az alacsony értékek jelentik a ténylegesen alacsony jellemzőket (pl. iskolai végzettség esetében az egyes a „Nem járt iskolába” érték, míg a kilences az „Egyetemi diploma” érték), addig az említett két esetben ez megfordul (pl. az egyes érték a foglalkozási

csoport esetében felső vezetőket jelöl). A komponens mátrix abszolút értékei alapján láthatjuk, hogy a legnagyobb hatással az aggregált változókra az iskolai végzettség van, utána a foglalkozási csoport, a jövedelem kategória, és a lakás berendezettsége.

A főkomponens megalkotása után, nézzük meg, hogy a társadalmi státusz változónk szignifikáns hatással van-e a zsidósággal, illetve a cigánysággal szembeni társadalmi távolságtartásra.

A zsidóság esetében a lineáris regresszió analízis szignifikáns, pozitív irányú kapcsolatot a társadalmi státusz növekedése, és a zsidók elfogadásának mértéke alapján.¹⁰ Modellünk magyarázó ereje azonban nem túl magas (mindössze 5,2%-os), tehát kis részben magyarázza a társadalmi státusz a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartást. A statisztika alapján még is elmondhatjuk, hogy bár kicsi magyarázó erővel, de a társadalmi ranglétrán lefelé haladva növekszik a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás.

A cigányság esetében meglepő eredményre jutunk ezzel a módszerrel. A lineáris regresszió analízis ugyanis kimutatja, hogy semmi köze nincsen a társadalmi státusznak a cigánysággal szembeni társadalmi távolságtartásnak.¹¹ Ez annak a tudatában, hogy a cigányság szerepelt a legrosszabbul a társadalmi távolság mérésére szolgáló változó eloszlásai esetében, arra enged következtetni, hogy a cigánysággal szemben egy olyan mélyen gyökerező ellenszenv uralkodik a magyar társadalomban, ami az egész társadalmat egyaránt jellemzi, és nincs, vagy kevés olyan rétegtípus, amely módosítaná valamely társadalmi réteg attitűdjét ezzel a kisebbséggel szemben.

¹⁰ Társadalmi státusz faktor- társadalmi távolságtartás (zsidóság) változó lineáris regresszió: „F” és „t” szignifikancia értéke=0,000; β =0,230; R négyzet értéke= 0,052

¹¹ Társadalmi státusz faktor- társadalmi távolságtartás (cigányság) változó lineáris regresszió: „F” és „t” szignifikancia értéke= 0,408

Anómia és a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás

Mint ahogyan arról már szó volt, az antiszemitizmust tekinthetjük a társadalom anómikus tünetének. Az alábbiakban a szubjektív életminőségen, a szubjektív igazságérzeten és a magyar politikai- társadalmi rendszer működésével való elégedettségen keresztül próbálom megragadni az anómiát.

Szubjektív életminőség meghatározása, és hatása a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartásra

Mint láthattuk, az általam elfogadott antiszemitizmus meghatározásban a személyiség és a külvilág közötti konfliktus kezelésére létrejött reakcióként fogható fel az antiszemitizmus. Amennyiben az ember elégedetlen sorsával, kíváncsi és a társadalmi realitások között szakadék tátong, akkor a zsidóságot, mint bűnbakot kezdheti okolni. Most megvizsgáljuk, hogy ez a mechanizmus működik-e a szegedi társadalomban.

A szubjektív életminőséget természetesen nem lehet egy változóval mérni, ezért ebben az esetben is egy főkomponensbe aggregáltam több változót. A kutatás során a „Jómód és szegénység”, a „Megbecsültség”, a „Képesség, tudás”, a „Befolyás, beleszólás”, a „Befolyásos ismerősök”, az „Életcélok elérése” változókat tízfokú skálán mérték, amelyen a válaszadók saját véleményük szerint helyezték el önmagukat. Az egyes érték a legrosszabb, a tízes érték a legjobb helyzetet jelentette az adott jellemzővel kapcsolatban. Mindezen változókhoz tartozott egy változó pár is, amely arra volt kíváncsi, hogy a fenti témák szempontjából elért élethelyzettel a kérdezett mennyire elégedett. Itt egy ötfokú skálán kellett elhelyeznie magát a kérdezettnek. Ez utóbbiakat vontam össze egy főkomponensé, hiszen az igazán fontos a szubjektív életminőség szempontjából, hogy hogyan élik meg az emberek saját életük adottságait. Ezen túl volt még egy változó, amely arra volt kíváncsi, hogy a kérdezett mennyire elégedett eddigi életével. Ezen is egy ötfokú skálán kellett elhelyeznie magát a kérdezettnek. Ezt a változót is belevettem a főkomponensbe. A változók pontos megnevezései az alábbiak voltak:

1. „A jómóddal való elégedettség”
2. „A megbecsültséggel való elégedettség”
3. „A képességekkel, tudással való elégedettség”
4. „A befolyással, beleszólással való elégedettség”
5. „A befolyásos ismerősök számával való elégedettség”
6. „Az életcélok teljesülésével való elégedettség”
7. „Elégedettség az eddigi életével”

Ezek a változók olyan szempontból mutatják a szubjektív életminőséget, amelyekkel ha nem elégedettek, akkor könnyen a zsidóságot okolhatják depriváltnak érzett helyzetük okán. Amint láttuk, a jómódot, a magas iskolázottságot az emberek hajlamosak összekapcsolni a zsidósággal, a társadalom irányítása és befolyásolása, a zsidó összeesküvés vádja pedig a „legklasszikusabbnak” tekinthető antiszemita nézetek. Ugyan ilyen a történet is.

A főkomponensünk az összes bevont változó szórásának 49,06%-át tudja megmagyarázni. A szabály ugyebár úgy szól, hogy ha a főkomponens az összes változó információtartalmának legalább 50 %-át tartalmazza, akkor még kevés számú aggregált változó esetén is elfogadható. Ezt a határt lefelé akkor léphetjük át, ha minél több változót aggregálunk egy főkomponensbe.

Esetünkben hét darab változót használtunk fel, és csupán egy százalékkal múltuk alul az 50%-os határt, ezért elfogadottnak tekinthetjük a főkomponenst.¹²

Lineáris regresszió analízissel vizsgáljuk, hogy hatással van-e új változónk a társadalmi távolságtartás változókra. Szignifikáns és egyenes irányú kapcsolatot talált az eljárás a változók között.¹³ Mivel a főkomponensünkben és a magyarázni kívánt változónkban is az alacsony értékek jelentik a negatív jellemzőket (rossz szubjektív életminőség, negatív viszonyulás a zsidó udvarlóhoz), ezért a pozitív irányú kapcsolat azt jelenti, hogy minél jobb valaki szubjektív életminőség, annál elfogadóbb a zsidósággal. Azonban azt látnunk kell, hogy modellünk magyarázó értéke igen alacsony, csupán egy százalék körüli, tehát nem állíthatjuk azt, hogy a szubjektív életminőség komoly befolyásoló hatással lenne a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartásra.

Szubjektív igazságérzet főkomponens meghatározása és hatása a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartásra

A szubjektív igazságérzetet az alábbi változók alapján határoztam meg:

1. „Csak elvétve történik velem igazságtalanság.”
2. „Rendszerint azt kapom, amit megérdemlek.”
3. „A rám vonatkozó fontos döntések rendszerint igazságosak.”
4. „Ami az életben történik velem, az általában méltányos.”

Ezek a változók érvényes főkomponenst hoztak létre.¹⁴ A főkomponensnek pozitív irányú szignifikáns hatása van a társadalmi távolságtartás változóra, tehát a szubjektív igazságérzet javulása hat a zsidósággal szembeni pozitívabb fogadtatásra, azonban magyarázó értéke csupán 0,6%, tehát elhanyagolható.¹⁵

A magyar politikai-társadalmi rendszer működésével való elégedettség faktor meghatározása és hatása a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartásra

A magyar politikai rendszer működésével való elégedettséget az alábbi változók alapján határoztam meg:

1. „A magyar politikai rendszer nagyjából megfelelően működik.”
2. „A magyar állam tevékenysége általában jó célokat szolgál.”
3. „Magyarországon általában igazságosan mennek a dolgok.”
4. „Magyarországon mindenkinek van esélye arra, hogy boldoguljon.”
5. „A magyar társadalom állapota évről évre egyre rosszabb.”

Ez a változó struktúra is érvényes főkomponenst hozott létre.¹⁶ Ennek a főkomponensnek

¹² Szubjektív életminőség főkomponens a bevont változók mindegyik elérte a 0,25-ös értéket a kommunalítások tekintetében. A komponens mátrix értékei: „1”: 0,671; „2”: 0,721; „3”: 0,687; „4”: 0,718; „5”: 0,671; „6”: 0,748; „7”: 0,683

¹³ Szubjektív életminőség főkomponens- társadalmi távolságtartás (zsidóság) lineáris regresszió analízis: „F” és „t” szignifikancia értéke=0,000; β =0,099; R négyzet értéke=0,009

¹⁴ A Szubjektív igazságérzet főkomponens a bevont változók összes információjának 57,064%-át magyarázzák, és az összes bevont változó értéke 0,25 fölött volt a kommunalítások tekintetében. Komponens mátrix értékei: „1”: 0,665; „2”: 0,775; „3”: 0,807; „4”: 0,766

¹⁵ Szubjektív igazságérzet főkomponens – társadalmi távolságtartás (zsidóság) változó lineáris regresszió analízis: R négyzet értéke 0,006, „F” és „t” szignifikancia értéke 0,000; β =0,081

¹⁶ A magyar politikai- társadalmi rendszer működésével való elégedettség főkomponens a bevont változók in-

is szignifikánsan érvényes a hatása, és itt is pozitív irányú a hatás. Tehát minél elégedettebb valaki a magyar politikai és társadalmi rendszer működésével, annál elfogadóbb a zsidósággal, azonban a modell magyarázó értéke itt is csak 0,6%.¹⁷

Úgy tűnik tehát, hogy a XXI. század első évtizedének szegedi társadalma alapvetően már nem hordozza azt az anómikus reflexet, amely a depriváltság és elégedetlenség érzését a zsidósággal szembeni ellenséges megnyilvánulásokkal kívánna oldani.

Összegzés és záró gondolatok

A tanulmány talán legfontosabb eredménye annak bemutatása, hogy a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás abszolút és relatív mértékben is igen alacsony a szegedi társadalom tagjai részéről, továbbá a kisebbségi/etnikai csoportokkal összehasonlítva pedig kifejezetten pozitívnak mondható. Mindemellett a hagyományosan az antiszemitizmust befolyásoló háttér-változók még éreztetik hatásukat, azonban már csak nagyon gyengén, mondhatni jelzésértékűen. Az antiszemitizmus és a zsidóságtól való elzárkózás tehát nagyon marginális jelenséggé vált a szegedi társadalomban, amelynek igazi oka már nem is deríthető fel a nagy magyarázó változók segítségével.

Arra, hogy az antiszemitizmus még manapság is jelen lehet a társadalomban, véleményem szerint a kognitív pszichológia azon elmélete adhat magyarázatot, amely szerint az előítéletek megtanulása a társadalomban egy általánosan lezajló folyamat, amely mindenféle frusztráció, vagy agresszió kiélését mellőzve teszi gondolkodásunk részévé a xenofób vagy antiszemita nézeteket. Ezeket a sztereotípiákat a legtöbb ember nem éli át olyan intenzíven, mint ahogyan azt a legtöbb elmélet magyarázza, hanem pusztán olyan, a szocializáció során megtanult úgymond tudásról van szó, amely nem gátolja meg az egyént abban, hogy saját sztereotíp nézeteinek felülbírálatát, megváltoztatását is elsajátítsa (KOVÁCS 1999).

A zsidósággal szembeni távolságtartás és az antiszemitizmus eltűnését feltételezésem szerint a társadalom toleránsabbá válása mellett a zsidóság, mint jól elkülönülő társadalmi csoportnak az eltűnése is eredményezi. A holokauszt előtt lényegesen több zsidó, vagy zsidóként meghatározott ember élt Magyarországon, számuk körülbelül nyolcszázezerre volt tehető, azonban ma, a zsidóként meghatározható emberek száma a legnagyobb becslések szerint is százhuszezer körül mozog. A lélekszám esésén túl az is nehézség ennek a csoportnak az azonosításában, hogy manapság sokkal arculatvesztettebb a magyarországi zsidó társadalom, mint a háború előtt (KOVÁCS 2002). Ez a két változás a zsidóságot megfoghatatlanná tehetette a többségi társadalom számára.

Végül oka lehet a zsidósággal szembeni magas toleranciának a társadalomban általánosan uralkodó anómikus állapotok mértéke, és az anómia feloldásának mindenkori gyakorlata. Nagyon valószínű, hogy az anómia keltette feszültségeket jellemzően nem a zsidóságon vezeti le a szegedi társadalom, illetve az anómia társadalmi jelenléte koránt sem ölt olyan méreteket, mint például a két világháború közötti Magyarországon.

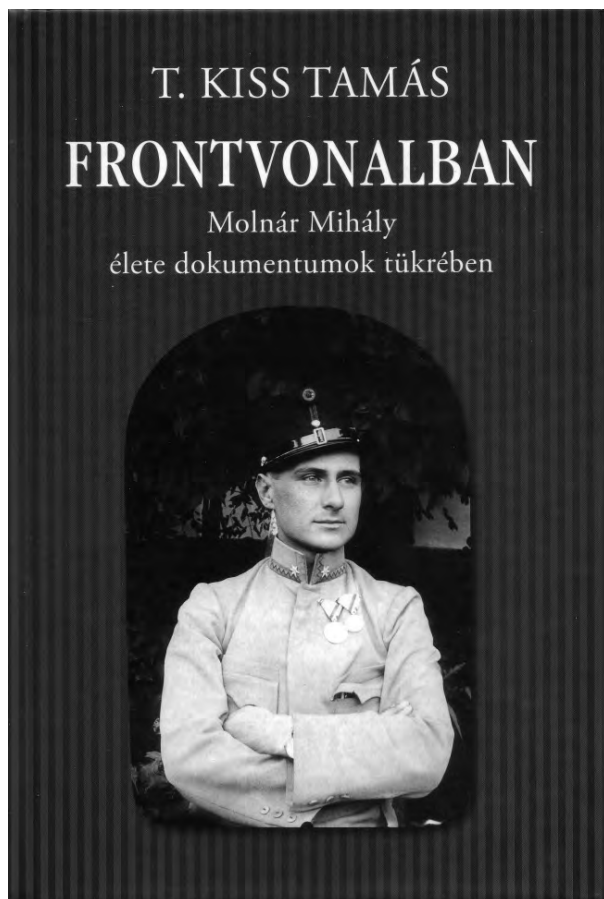
✱

formáció tartalmának 52,157%-át magyarázzák, minden bevont változó értéke 0,25 fölötti a kommunalítások tekintetében. Komponens mátrix értékei: „1”:0,797; „2”:0,770; „3”:0,757; „4”: 0,641; „5”: -0,631

¹⁷ A magyar politikai-társadalmi rendszer működésével való elégedettség faktor – társadalmi távolságtartás (zsidóság) változó lineáris regresszió analízis értékei: R négyzet=0,006; β =0,109; „F” és „t” szignifikancia értéke= 0,000

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAUER, YEHUDA 1999: Az antiszemitizmus definíciójának nyomában. In Kovács András (szerk.): *A modern antiszemitizmus*. Budapest, Új Mandátum. 80–88.
- BIBÓ ISTVÁN 1994: *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*. Budapest.
- DÜRKHEIM, ÉMIL 2000: Az öngyilkosság. Budapest, Osiris.
- KARÁDY VIKTOR 2000: *Zsidóság Európában a modern korban*. Budapest, Új Mandátum. 333–373.
- KOVÁCS ANDRÁS 1999: Az antiszemitizmus mint társadalomtudományos probléma. In Kovács András (szerk.): *A modern antiszemitizmus*. Budapest, Új mandátum. 9–34.
- KOVÁCS ANDRÁS (szerk.): *Zsidók a mai Magyarországon*. 2002, Múlt és Jövő Kiadó.
- LANGMUIR, GAVIN L. 1999: Kísérlet az antiszemitizmus definíciójára, In Kovács András (szerk.): *A modern antiszemitizmus*. Budapest, Új mandátum. 62–79.
- RÜRUP, REINHARD – NIPPERDEY, THOMAS 1999: *Antiszemitizmus*. Egy fogalom keletkezése, funkciója és története, In Kovács András (szerk.): *A modern antiszemitizmus*. Budapest, Új mandátum. 37–61.

MEGJELENT!
A KÖTETEK MEGVÁSÁROLHATÓK A KIADÓTÓL!